

A székelyek történelmi intézményeiről.

(Második közlemény.)

IV.

Birtokjog. Önkormányzat.

A székely szabadságnak lényeges alkateleme volt a *székelyek birtokjoga*, mely főkép abban különbözött a magyarokétól, hogy a székely birtok még hűtlenség, hazaárulás vagy felségsértés esetén sem volt elkobozható s megszakadás esetén sem szállott a koronára, hanem a vérrokonok, vagy ilyenek hiányában a szomszédok örökölték. Aranyosszék hogáti közös birtokán az örökös nélkül elhalt székely földje azé lett, a ki előbb vágta belé ekéjét.

A székely constitutio szerint „székely ember örökségét semmiképpen el nem vesztheti, ha a fejét, hitelenségét elveszteni is, hanem atyafiára marad“.¹

A székely örökségben tehát királyi jog nem volt. Székelyföldön a király birtokot sem adományozhatott, székely örökséget, mely nemek és ágak jogán szállott át, csak székely örökölhette s székelylyé a király kiváltságlevéllel senkit sem tehetett. V. István megpróbálta két hívét székely joggal felruházni s két falujokat Udvarhelyszékhez csatoltatni, de a szék kebelébe nem fogadta, mert birtokosaik nem voltak székelyek.² Károly Róbert király a Kászon-széki Lok nevű havasi völgyet, melynek előbbi birtokosa örökösök nélkül halt meg, a székely Apor Sándornak adományozta, de a csíki székelyek a királyi adományozás ellen tiltakoztak s ősi öröküket megtartották.³

Az 1562-iki székely támadás után a segesvári országgyűlés nyirbálja meg a székelyek birtokjogát, kimondván, hogy ezentül

¹ Sz. O. II. 121.

² Szabó Károly: A régi székelység. 186. l.

³ Ugyanott 185.

hűtlenség esetén a székelyek „mind fejenként jószágokat és örökségeket elveszessék“.¹ Ezt a kiváltságot a székelyek régi szabadságát visszaadó 1601-iki országyűlés sem állította többé vissza.

A székely örökség az atyafiak híre és tudta nélkül nem volt elidegeníthető. A székely constitutio szerint (1555.) „atyafi atyafi ellen idegennek semmijét el nem adhassa, . . . ha 32 esztendő közben tilalom (t. i. óvás) lett volna benne, a vér gyökér visszaveheti“. Rokonoknak az eladó birtokhoz elővételi joga volt. „Ha valamely örököt eladnak és a kit illetve meg nem kínálják vele, ha ellene mond, 15 napig várják meg véle, ha megveheti az örökséget, adják néki“.² A birtokjog 32 év alatt évült el, ha nem tiltakozott az alatt az igénylő. Zálogos jószágban nem volt „időmúlás“ (elévülés), úgy „vérgyökér“ örökségben sem, „mivel vér atyafiak között időmúlás nem lehet“.

Az örökösödés úgy történt, hogy ha valakinek fia s leánya volt, a birtok a fiút illette, de a fiú a leányt tartozott „a maga székének törvénye szerint“ kiházásítani. Ha a székelynek csak leánya maradt, birtokát ez örökölte s az ilyet „*fiúleány*“-nak nevezték. Ha két leánya maradt, egyaránt osztottak, t. i. mind a kettő *fiúleánynya* lett. Magyarországon a fiörökös nélkül elhalt magyar nemes birtoka a koronát illette s csak a király tehetett örökössé a leány utódot: a Székelyföldön maga a székely jog tette örökössé a leányt. Ez volt a *fiúleányság*. Egyenes örökös híján az oldalági rokonokra szállott a jószág.

A székely szabadság egyik fő alkotó része volt a székelység *önkormányzati joga*.

A székelyek az ő székeikben saját magok által választott tisztviselők által igazgattak. A szék legfőbb tisztviselője volt a legrégebb időben a *hadnagy* (maior exercitus) vagy *kapitány*. (Ez is mutatja, hogy a székelység első sorban hadi intézmény volt). Ő volt a szék haderejének főparancsnoka, ő tartotta béke idején a hadi szemléket (lustrálást), ő intézte a székely ispán rendeletére a hadfelkelést s ő vezette hadba a szék hadseregét, ha általános hadfelkelés volt Moldva, Oláhország felé, vagy védelmi háború az országban bent. Ha részleges hadfelkelés volt az ország nyugati, vagy

¹ Sz. O. II. 162.

² Sz. O. II. 121.

északi része felé, akkor a hadnagy helyett a szék által választott külön vezér is lehetett.¹

A hadnagy vagy kapitány volt eleinte a szék törvényszékének elnöke, ő hajtotta be a birságokat s illetménye azok egy részéből állott. Az ökörsütésnél is nagy szerepe volt s fáradtsága jutalmául a nagyobb székekben 24, kisebbekből 12 ökör volt osztályrésze (az 1555. lajstrom szerint).²

A szék második tisztviselője volt a székbíró, vagy főbíró (*judex terrestris* vagy *sedis*), kinek főfeladata volt a bíráskodás a szék esküdteivel. Jövedelme a birságok egy része volt, az ökörsütésnél székenként 12—18 ökör.

A hadnagyság és bíróság nemek és ágak szerint váltakozott, vagy a szék által választott. Mátyás király 1461-ben megerősíti Kászonszéknek Zsigmond király által adott ama kiváltságát, hogy ők magok választhassanak hadnagyot és székbírót.³ A választás jogát 1462-ben elvesztették.

A székbíró helyét 1562. után a *királybíró* foglalta el s ez lett a szék első tisztviselője. Már előbb is voltak királybírák, mintegy a szék törvényszékének ellenőrei.

Báthory Zsigmond 1601-ben újra megengedi a székeknek, hogy kapitányokat szabadon választhassanak a köztük lévő nemesek közül. De ez inkább csak kijelölés volt, mert négy vagy több jelöltből maga nevezett ki a fejedelem. Az Approbata szerint a kapitányokat a XVII. században már ismét a fejedelem nevezte ki.

Az 1555. székely constitutio szerint „a királybírák dolga az, hogy a székhelyeken üljenek és esztendeig a (szék)bíráktól háromszor számot vesznek“. Helyetteseik is voltak, az *alkirálybírák*. A főkirálybíró a fejedelem nevezte ki.

A szék törvényszékének többi tagjai a *székülők* voltak, kikkel a bíró és kapitány törvényt látott. Ezeket a két első rendből választották; a zabolai gyűlés 1466-ban a 12 esküdt felét az előkelők felét a községből rendelik választani. De a XVI. században ismét csak a két első rendből választják őket évenként, az 1562. törvé-

¹ Sz. O. III. 138.

² Sz. O. II. 125.

³ Sz. O. I. 195.

nyek szerint minden székben 12-öt a főnépek és lófők közül.¹ Jövedelmük a birságok egy része volt.

A szék tisztviselői közül tehát a hadnagy (vagy kapitány) székbíró és székülők a XVI. sz. végéig a székek választottjai s a királybíró a király által kinevezett hivatalnok volt.

A királybírák az Approbata szerint a XVII. században már a szék által választottak, míg a kapitányokat ekkor már a fejedelem nevezte ki.

A XVIII. században a királybírákat a szék jelöli ki s a királyok erősítik meg, illetőleg nevezik ki.

A királyi hatalom főszemélyesítője a székelyek között eleitől fogva a székelyek ispánja (comes Sicolorum) volt, a mely méltóságot eleinte magyar (sohasem székely) főnemesek, később rendszeren a vajdák s a fejedelemség idején magok a fejedelmek viselték. Az első székely ispánt 1235-ből ismerjük. A székelyek ispánja eleitől fogva a király hivatalnok volt, néha kettő is, s voltak helyetteseik (vicecomites), a kiket ők neveztek ki. A vajdák rendszerint az alvajdákat nevezték ki székely alispánná.

Miután a fejedelmek vették fel a székely ispán címét, főkapitányt állítottak a székelyek élére és ez rendszeren a két királyvár (Udvarhely és Várhely) várnagyai is volt.

A székelyek ispánja volt a székelyek fővezére s főbírája, kihez a perek a főtörvényszéktől felelősek. Ők végezték a hadiszemléket (lustrum), ők elnökölték a nemzetgyűléseken, mozgósították véres kard vagy rendeletek által a székely haderőt s vezették a székely hadsereget. A székely ispánnak (1429 óta) két banderiumot kellett tartaniok, ugyanannyit, mint a vajdának.² Főjövédelme volt Töresvár és Görgény vára uradalma hasznélvezete, beiktatása alkalmával mind a hét széktől egy-egy lovat kapott és pedig olyat, hogy azon tisztességesen mehessen a hadba;³ azon kívül a birságokból is részesült s rendes fizetést húzott a királytól is.

A székelyek önkormányzatának és törvénykezésének első fokú foruma a *székgyűlés* volt. Eleinte minden szabad székelynek joga, sőt kötelessége volt a székgyűlésen megjelenni, később a harmadik

¹ Sz. O. II. 163.

² Sz. O. I. 126.

³ Sz. O. III. 141.

rend kiszorult a gyűlésekből. Ezek intézkedtek a szék önkormányzati, közigazgatási ügyeiben s bíráskodtak a perekben.

Zsigmond király 1404-ben Miklósvárszéknek jogot ad arra, hogy a többi székek szokása szerint törvénynapot tarthassanak s a perekben ítéljenek. Később nem a székgyűlés, hanem csak az előkelők ítéltek a perekben. A XV. században esküdszékek keletkeztek. A zabolai gyűlésen 1466-ban elhatározták, hogy más székek példájára tizenkét esküdtet választanak, felét az előkelők közül, felét a köznépből.

A szék törvényszékéről eleinte Udvarhely mint anyaszék elé felebbezték a pereket, vagy a nemzetgyűlés elé, innen a székely ispán s harmad izben a király elibe.

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma szerint a perek előbb a székeken tárgyaltnak, onnan Udvarhelyszékhez, mint anyaszékhez (ad Udvarhely sedem scilicet universalem) felebbezhettek, innen a székely alispánhoz, majd a székely ispánhoz s végül a királyhoz.¹

1505-ben az Udvarhelyt tartott nemzetgyűlés az összes székelység számára külön felebbezési törvényszéket állított fel Udvarhelyen, melynek 17 tagja volt, 4 főember és 13 lófő Udvarhely és Keresztur székből választva a nemzetgyűlés által.²

Székelyföld önkormányzatának legmagasabb foruma, az összes székelységre kiterjedő törvényhozási és bíraskodási intézménye volt az u. n. *nemzetgyűlés*. Első okleveles adat 1344-ből említi.³ Ettől fogva a XVI. századig rendkívüli időközönként összehívták, midőn szükségét érezték. Ilyen volt a zabolai gyűlés (bár részleges) 1455-ben, melyen a székely ispán elnöklete alatt magyar főnemesek, s az összes székely székekből nagy számmal s a három szék előkelősége és közönsége vett részt. 1505-ben Udvarhelyt „az egész székely földének lakosai“ nevében írják, hogy „a mi országunknak régi szokása szerént néminemű szükséges dolgaink véghez viteleért és némely illetlen szokásoknak megjobbításáért közönséges gyűlést hirdetünk“.⁴ 1506-ban „Székelyország földének lakói és az egész Székelyföldön lévő székelyeknek közönségesen minden felső és alsó renden lévői“...

¹ Sz. O. III. 142.

² Sz. O. I. 306.

³ Sz. O. I. 51.

⁴ Sz. O. I. 306.

Udvarhelyszéknek Agyagfalva nevű majorjában az mű országunknak közönségesen való szükséges dolgaiért kiváltképen való gyűlést hirdettek és rendelték, hogy a külömb-külobbféle egyenetlenségeket és hitván szokásokat eltörlenék és hadnák¹.

Nemzetgyűlést tehát a székely nemzet saját elhatározásából hív össze s ott „Székelyországunknak régi bévett authoritásából és hatalmából“ hoz törvényeket és bíraskodik fontos ügyekben. A nemzetgyűlést az előkelők kérésére a székely ispán vagy Udvarhelyszék kapitánya hívja össze.

A zabolai gyűlésen (1566) az ispán elnököl; az udvarhelyin (1504) Udvarhelyszék hadnagya.

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma szerint szükség esetén Udvarhelyszék kapitánya hívja össze a székelyek három rendjének összességét. Nem kellett hozzá tehát királyi engedély vagy az ispán engedélye.

A nemzetgyűlés hatásköre igen tág volt. Törvényeket hoztak, bíraskodtak, 1505 előtt első felebbviteli törvényszék volt, ítelt a hamis bírák és a politikai bűnösök a lázítók ügyében, megszavazta az ökörsütést s annak behajtási módját. Hatalmi köre nagyobb volt a királynál is, mert jószágvesztésre is ítélhetett.

A zabolai gyűlés azt határozza, hogy a kik a közönséget régi szolgaságába akarják taszítani, életükkel lakoljanak és vagyonuk elkoboztassék, minden kegyelmezésre való kilátás nélkül. Az igazságtalan esküdtet bőre lenyúzására és szalmával kitömetésre ítéli érdemesnek.²

Az udvarhelyi nemzetgyűlés (1505) az igazságtalan bírakat számkivetésre s minden ingó-bingó marhái és öröksége elvesztésére ítéli s még azt is, a ki megkegyelmezésükben fáradozna.³

II. Ulászló 1899-iki privilegiuma meg akarja szorítani a nemzetgyűlés eme nagy hatalmát s a közszabadság ellen vétők és a nemzetgyűlés által fő és jószágvesztésre ítélteknek fenn akarja tartani a királyhoz felebbezést és a kegyelmezés jogát, mert nem illik, — úgymond — hogy a királyi tekintély elől elzárassék.⁴

¹ Sz. O. I. 313.

² Sz. O. III. 84.

³ Sz. O. I. 307.

⁴ Sz. O. III. 143.

Az agyagfalvi nemzetgyűlés (1506) már ebben az értelemben határoz, de úgy, hogy a nemzetgyűlésnek is fenntartja a kegyelmezés jogát. A pártütő, nemzetáruló — úgymond — minden tisztességét és becsületét elveszesse, semmi tisztet ne is viselhessen és itt, Székelyországban soha ne is lakhassék, mindazáltal öröksége igaz örökösire maradjon és az ilyeneknek, mint hitetleneknek senki *a fejedelmen kívül* grátiát ne adhasson, hanem ha az egész székelység egyenlő akaratból.¹

A király kegyelmezési jogát tehát elismerik, de mellé állítják, mint egyenrangút a székely nemzetét.

Ezek a törvények mutatják a székely nemzetgyűlés nagy hatalmát, mely még a királyt is felülmulta annyiban, hogy alaptörvényt megváltoztathatott, jószág elkobzásra is ítéltetett, mire a király nem.

A székely nemzetgyűléstől Verancesics erdélyi püspök, majd esztergomi érsek így rajzolja: a gyűlésre fegyveresen jönnek össze, a főemberek körbe ülnek a többiek nagy lármával zajongva állanak közöttük s élénken tiltakoznak, nehogy olyat határozzanak, a mi nekik nem tetszik. Ha valamit akaratuk ellen végeznek, kitörnek az ellen, a ki miatt valami szokatlan teher alá estek, az ilyenek aztán úgy töltik ki bosszújukat, hogy házát tömegesen megrohanják s földig lerombolják. Ha valaki szabadságuk ellen újítást tervez, azt fegyverrel is üldözik s ha elfoghatják, a gyűlés színe előtt megölik.²

A ház lerombolás ősi székely virtus volt, melynek sok példáját ismerjük a századok folyamán. Minden székely támadás is ezzel kezdődött. Oláh Miklós is írja a XVI. sz. közepén, hogy ha valaki közülök az ország és közjó ellen vétett, vagy alattomosan szabadságuk ellen törekedett, vagy a közfelkelésre nem jelent meg, minden vagyonát zsákmányra hányván, házát földig lerombolják és ha közre kerithetik, megölik.³

Az 1466. zabolai gyűlés is felépíteni rendeli a megelőző lázongás alkalmával lerombolt, vagy felégetett úri házakat.⁴ Az agyag-

¹ Sz. O. I. 315.

² Verancesics művei I. 146.

³ Hungaria et Attila 197. l.

⁴ Sz. O. III.86.

nemzetgyűlés végzéseiben fel van említve „a házaknak elhányások, mint az elmúlt időkben egy néhányszor megestenek.“¹

Az 1562-iki támadás is azzal kezdődött. 1599-ben midőn Mihály vajda mellé állottak, legelőbb is Várhegy várát dúlták szét és Senyei Pongrácz házát Oroszfaluban rombolták le.²

A székely nemzetgyűlések a XVI. századdal megszűntek. Az utolsó volt az 1555-iki, mely a székelyek régi szokásjogát törvénybe iktatta. A rendszeres országgyűlések tartása mintegy fölöslegessé tette s az 1562-iki nagy átalakulás után nem szívesen látta volna a fejedelmi hatalom. De a nemzetgyűlés emléke élénken élt a későbbi századokban is a székelyek emlékezetében. Br. Apor Péter 1744-ben, midőn Mária Terézia hadfölkelést hirdetett, azt indítványozza Bécsben, hogy az egyöntetű eljárás megbeszélésére hívják össze a székely nemzetgyűlést, mint „boldog emlékű eleink ideiben“ szokásban volt, „mikor ilyen nagy momentumu dolgok folytanak.“³ De Bécsbe erről hallani sem akartak.

Udvarhelyszék József esászár halála után nemzeti gyűlés tartását kívánja az unio előkészítése ügyében, de — úgy látszik — elmaradt.⁴ A XIX. sz. erdélyi országgyűléscsin szokásban volt, hogy az országgyűlés megnyitása előtt a három nemzet előzetesen nemzeti gyűléseket tartott.

Az utolsó székely nemzetgyűlést 1848. okt. 16—17-én tartották az agyagfalvi réten, gr. Mikó Imre kinstárnok, választott elnök vezetése alatt, a hol m. e. 30,000 székely gyűlt össze az összes székekből s elhatározták a haza védelmére a hadfölkelést.

A nemzetgyűlések eme vázlatos képe is mutatja, mily tágkörű volt a székely nemzet jogköre és önrendelkezési joga; ezekben a nemzetgyűlésekben mintegy a vezérekkorabeli ősmagyar nemzetgyűlések képét szemlélhetjük.

¹ Sz. O. I. 315.

² Sz. O. IV. 145.

³ Br. Apor Péter verses művei és levelezése II. k. 315.

⁴ Udvarhelyvármegye története (Jakab Elek és Szádeczky Lajos, 543.